

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „ДОКТОР”

Автор на рецензирания дисертационен труд:

Сибила Божидар Игнатова, редовен докторант към Юридически факултет на СУ „Св. Климент Охридски”, катедра Конституционноправни науки

Област на висше образование: Социални, стопански и правни науки, Професионално направление „Право” 3.6, научна специалност-Конституционно право

Тема на дисертационния труд:

ЗАЩИТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА ПРЕД КОНСТИТУЦИОННИТЕ СЪДИЛИЩА В ЕВРОПА

Научен ръководител:

Проф. д-р Евгени Танчев

Рецензент :

проф. д-р Мариана Карагьозова-Финкова,

Председател на научното жури

1. Основна характеристика на дисертационния труд- актуалност на темата; структура, методология.

Представеният за обсъждане труд е първото самостоятелно монографично изследване в българската правна литература, посветено на проблема за защита на основните права пред конституционните съдилища в Европа. Нещо повече, може да се каже без преувеличение, че не са много на брой монографичните трудове в Европа, които отделят специално внимание на цялостното изследване на механизмите за защита на основните права пред конституционните юрисдикции, включително и в новите демокрации от ЕС. Обичайно тази проблематика се включва като част от изследвания, имащи за предмет конституционните съдилища в националните държави и/или се разглежда във връзка с функционирането на Съдът на ЕС като конституционна юрисдикция.

Актуалността и практическото значение на изследването е извън съмнение. Една от най-значимите промени в световен мащаб през последните почти тридесет години е разпространяването на политически системи в които съдилищата осъществяват широка конституционна власт. Задълбочаващият се трансфер на властови ресурс към съдилищата е едно от най-ярките проявления на тенденцията на конституционализиране в съвременната цивилизация. Разрастват се сферите на политиката, в които все повече се разчита на съдилищата за разрешаването на дълбоко морални/ценностни дилеми, пред които се изправят съвременните общества. Процесът на глобализация, утвърждаването на нов тип индивидуалност, различна от тази на либералния пазар, търсенето на нова идентификация, формирането на юридизирана политическа култура, свързана с появата на нови способности и центрове на натрупване и упражняване на власт, които са по-достъпни за индивидуалните и малцинствени права са само част от предизвикателствата към политическата система, основана на мажоритарната парламентарна демокрация, която не е лесно приспособима към изискването на съвременния свят за нараснала защита на индивидуалните и малцинствени права. Експанзията на правата също протича в глобален мащаб, макар в Европа да е трудно (или поне е така до неотдавна) да се открие еквивалент на „революцията на правата“, която има своите корени в американската политическа

система. Не е изненадващо, че представляващите малцинство все по-често се обръщат към съдилищата, за отстояването на техните права и съдилищата с конституционни функции, а не толкова парламентите, се утвърждават като основен гарант на основните права. Всичко това определя навременния характер на рецензираното изследване, посветено на един нерешен проблем в нашата конституционна теория и практика – въвеждането на индивидуалната конституционна жалба, и може да се очаква че актуалността на съдържащото се в дисертацията ще расте.

Структурата на дисертацията е добре изградена цялостна логическа конструкция. Изложението следва логиката на структурата. Изследваните проблеми, както и подборът на юриспруденцията на визираните от дисертанта конституционни съдилища, в това число и на РБългария, са релевантни за темата. Изясняването на кръга от проблеми в изследването е основано върху анализа на огромен фактически материал, представлява резултат от продължителни натрупвания и усилия (това се потвърждава и от изследователския опит на дисертанта), и покрива широк спектър от проблематика на съвременната конституционна теория.

След пестелив, но съдържателен увод, изследването е организирано в три глави, заключение, както и множество подраздели, и е в обем от 327 страници. Приложена е подробна библиографска справка (всички заглавия са цитирани под линия в над 900 бележки) на използваните научни изследвания на български, английски, руски и немски език (повече от 100 са цитиранията на български език и повече от 50 на чужди езици), както и обширно позоваване на реферираните съдебни решения, което свидетелства за задълбочените интереси на автора в теорията и практиката. Научният апарат е богат и убедителен – направени са аргументирани уточнения относно основните работни понятия; цитирани са ключови решения на конституционните съдилища в Европа, включително и е анализирана най-новата практика на Конституционния съд на РБългария; цитиранията са основателни.

Методологията на изследването заслужава положителна оценка. Тя показва умело владеене и вещина при боравенето наред с класическите методи на правните изследвания – логическия и правно-догматичния метод, и много добро използване на методиката на синтетичния анализ. Сравнителноправният подход и историческото начало са вплетени в разкриването на логиката на еволюцията на доктрината за основните/конституционни права и моделите на конституционното правосъдие.

2. По съдържанието на дисертационния труд

Избраната тема на представения дисертационен труд е мащабна, което определя и широкия кръг проблеми включени в нея- генезис и развитие на основните права, същност и еволюция на конституционализма, модели на конституционното правосъдие и утвърждаването на конституционните юрисдикции като основен гарант на правата чрез широката палитра от способности за защита, между които доминиращо значение придобива индивидуалната конституционна жалба. Макар и в дисертацията да могат да се обособят три главни линии на изследването (всяка от които може да се разглежда като тема на самостоятелно изследване) – основни права, модели на конституционно правосъдие, ролята на съдилищата с конституционни функции на гарант за основните права, авторът е успял да намери обединяващия момент - защитата на правата- и така да ограничи този сегмент на знанието, в който ще развие тезите си най-успешно.

Глава първа има за предмет концепциите за основните права, развитието на конституционализма и появата на първите писани конституции като пазител на висшата за човека ценност- свободата. Авторът проследява дългия и сложен път на конституционно закрепване на основните права. В този смисъл тази глава се явява като подготвителна за изследването на способите за защита на основните права пред конституционните юрисдикции. Дисертантът не се е задоволил с анализ на представите за основните права от модерната епоха, а проследява възникването на правата от древността, където могат да бъдат открити техните първообрази. Като поставя акцент върху философията на стоицизма, като източник на идеите за основните права, дисертантът се спира накратко и на произведенията на Протагор, Перикъл, Сократ, Платон, Аристотел и др. философи, в които могат да бъдат открити схващания, послужили по-късно като идейната основа за възникването на основните права. Позицията на автора, че конституционализмът и писаните конституции служат да гарантират свободата на индивида, а не интересите на мнозинствата на първо място, заслужава да бъде оценена положително. Това което историята показва е, че най-лесно уязвима е свободата и тя е, която се нуждае от защита- не мнозинствата. На основата на исторически анализ е проследено конституционното закрепване на основните права в четирите поколения конституции (стр. 33-58). Специално внимание е отделено на релацията на естествените права - субективни права. Дисертантът аргументирано приема, че критерият за основни права не е тяхното установяване в основния закон на

съответната страна, а „дали те са отражение на съответно естествено право, дали са правно институционализирано естествено право” (стр. 15). Направено е разграничение между понятията права на човека и права на гражданина. Отделено е нужното внимание и на прилаганата доктрина за правата в един предшестваш период и политическа система- нещо което се случва все по-рядко в научните изследвания днес, което намалява значимостта на извършените промени и ясната представа за постигнатата степен на утвърждаване на демократични ценности в българското общество и държава след политическите промени през 1989 г. (стр. 19-20).

Глава втора е посветена на Американския и Европейския модели на контрола за конституционност на законите с юрисдикционни средства - възникване, развитие и основни характеристики. Представен е теоретичният фундамент на конституционното правосъдие, очертани и обяснени са различията между двата модела без да се абсолютизират. Защитата на основните права е свързана с гарантиране на върховенството на Конституцията от съдилищата с конституционни функции. Положително следва да се оцени ясно изразеното становище на автора, че защитата на основните права е задължение на всички държавни органи в съответствие с чл. 4 от Конституцията на РБългария. Макар и да не е изрично формулирана в тази част от изследването (стр. 271-271; синтез в заключението стр. 293-295), от направения цялостен анализ на моделите на конституционно правосъдие, може да се изведе тезата на автора за това че те са, а вероятно и винаги са били, много повече различни на теория отколкото на практика. Това схващане служи като изходна позиция за един от най-значимите добре аргументирани изводи на дисертанта - относно съществената еволюция, която претърпява Европейският модел на конституционно правосъдие, разширявайки осезателно присъствието на елементите на конкретен контрол за конституционност. Тезата на автора следва да бъде оценена като един от научните приноси в рецензията труд. Стъпвайки на този извод, авторът на дисертационния труд подлага на критичен анализ възприетият в действащата Конституция на РБългария модел на конституционно правосъдие, като приема, че макар и да следва теоретичната конструкция на Келзен (класическия за Европа модел на конституционно правосъдие), той не отразява характеристиките на еволюирания Европейски модел.

Третата глава е посветена на механизмите за защита на основните права. Заслуга на дисертантът е класификацията и анализът на наднационалните, националните, извънсъдебните и съдебни способности, като се отделя централно място на индивидуалната

конституционна жалба. Поддържа се виждането, с позоваване на изказани становища в българската правна литература, че конституционноправната защита може да се разглежда в широк и тесен смисъл (стр. 277): в тесен смисъл конституционната защита обхваща защитата на конституционно прогласените основни права от специално създадена затова конституционна юрисдикция; в широк смисъл може да включва всички механизми за защита - на национално и наднационално ниво (опора на дисертанта е чл. 5, ал. 4 от конституцията на РБългария). В дисертацията се поддържа, че чрез конституционната жалба Конституцията престава да е тържествена декларация за гражданите и се превръща в истински правен документ, който утвърждава правата и свободите като конституционен стандарт за всички отрасли на вътрешното право и те могат да бъдат ограничавани само дотолкова, доколкото е необходимо да бъде защитен публичният интерес (стр. 279). Подробно са изследвани редът и условията за предявяване на конституционната жалба, утвърдените от практиката на редица европейски страни (Германия, Австрия, Белгия, както и в някои от новите демокрации-Унгария, Латвия, Чехия, Словакия и др.), „филтрите”, конституционните производства и правните последици при позитивно произнасяне на конституционните съдилища. Обоснована е позицията на автора за необходимостта от въвеждането на конституционната жалба като способ за защита на основните права в РБългария. Сравнителноправният метод е позволил на дисертанта да разкрие предимствата и недостатъците на института на конституционна жалба и да представи ясно противоположните позиции относно евентуални промените в Конституцията на РБългария за неговото въвеждане. Направен е изчерпателен преглед и коректно са представени доводите в българската конституционноправната литература по този въпрос (стр. 281). Убедително е аргументирана авторовата теза (стр. 285), че въвеждането на индивидуалната конституционна жалба в България трябва да бъде направено на конституционно ниво с допълнение на Конституцията. Като съществен принос в тази част на дисертационният труд считам задълбоченото изследване, направените изводи и формулирани становища, както и предложенията *de lege ferenda* по един от централните за съвременната конституционна доктрина и практика - както в националното, така и в общностното право- въпроси, а именно, за приложимостта на индивидуалната конституционна жалба като ефективно средство за защита на основните права в съвременния глобализиращ се свят, каквото националните парламенти и демократични способи все по-трудно могат да осигурят. Отделни аспекти на проблема са разглеждани от водещи изследователи както в българската, така и

европейска правна теория, но принос на дисертанта е, че е успял да систематизира и изложи обобщено различните възгледи по въпроса.

3. Бележки по рецензирания дисертационен труд.

Дисертационният труд не е освободен от някои недостатъци. Считаю, че изложението щеше само да спечели, ако докторантът бе изследвал по-задълбочено и утвърждаването на защитата на основните права на човека в правото на ЕС в редица ключови решения на Съда. Дисертационният труд би спечелил и от един по-обхватен анализ на предимствата и недостатъците на института *ampago* и *actio popularis*. Това е една от съществените ми бележки за представения дисертационен труд и очаквам в бъдеще авторът да задълбочи изследването на очертаващата се днес тенденция на либерализирането на доктрината за процесуалната легитимация и в този контекст да представи по-убедителна аргументация относно приложимостта на *actio popularis*. Макар и рядко в работата се срещат непрецизни формулировки или усложнен изказ на идеи, което макар и резултат от индивидуалния почерк на твореца затруднява усвояването на неговата мисъл от по-широка аудитория.

Категорично считаю, че тези и други недостатъци не омаловажават достойнствата на дисертационния труд на Сибила Игнатова, който съответства на всички изисквания за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”.

В заключение:

Представената за рецензиране дисертация на тема: „Защита на основните права пред конституционните съдилища в Европа” представлява панорамно изследване на механизмите за защита на основните права пред конституционните съдилища в Европа, включително и в РБългария, в което задълбочено се изследва и анализира еволюцията и обхвата на основните права, обсъждат се основните характеристики на моделите на конституционно правосъдие и тяхното развитие, предимствата и недостатъците на съществуващите механизми за защита на основните права в Европа. Представеното изследване за първи път в нашата правна литература поднася цялостен анализ на важен за българската конституционна теория и практика проблем- конституционната жалба като ефективно средство за защита на основните права. Специално внимание е отделено на практиката по прилагането на обсъждания конституционен институт в

развитите европейски демокрации- Германия, Австрия, Белгия и др., както в някой от новите европейски демокрации, където той е възприет.

Предметът на дисертационния труд е актуален. Изследването съдържа редица приноси моменти за конституционната теория и практика. Трудът се отличава с много добър юридически език.

Авторефератът коректно отразява постигнатите резултати в дисертационния труд и е своеобразен синтез на основните положения в него.

Присъждането на образователната и научна степен „ДОКТОР” е повече от признание за качествата на дисертационния труд- то е признание за способността на дисертанта за научно творчество.

Като цяло представеното изследване показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания в материята на механизмите за защита на основните права и конституционното правосъдие и способност за самостоятелни научни изследвания.

На основание посоченото изразявам моето дълбоко убеждение, че на Сибила Божидар Игнатова, за разработената от нея дисертация и доказани качества на изследовател, следва да бъде присъдена образователна и научна степен „Доктор”.

София,

17 април 2012 г.

Проф. д-р Мариана Карагьозова-Финкова